

עלון לב המועדים

מנהגו של הגרשז"א לומר "יהי רצון" בשם ה' רק במין הראשון במין השני אמר יהי רצון בלי שם ה', ומעמו משום שקשה לו לכוון בראוי בהזכרת השם (הליכות שלמה פ"א ארוחת הלכה 70).

אכילת אחרי ברכת המוציא

הטעם שאוכלים את הסימנים בסעודת ליל ר"ה אחר אכילת פרוסת המוציא, לפי שאין לאוכלם לפני ברכת המוציא משום שהיו הפסק בין הקידוש לסעודה (מטה אפרים תקפג ס"ק א).

צורת האכילה והברכה

לוקח הפרי מברך, אוכל קצת, ואומר ה"יהי רצון" וממשיך באכילה, **והטעם שמברך בצורה הזאת**, לפי שלפני הברכה א"א לומר ה"יהי רצון", לפי שאין ראוי לבקש על עצמו לפני שמברך את הקב"ה, ולומר יהי רצון אחרי שאוכל, אי אפשר לומר לפי שאין לו על מה לחול שכבר אכל, לכן עושים בצורה הזאת (מנן אברהם תקפג ב, משנ"ב תקפג ד).

כוונה באמירת ה"יהי רצון"

כתב בחכמת שלמה שדברים אלו הנאכלים ונאמרים אין לאומרים בדרך תפילה, **והטעם**: לפי שאין תפילה בדרך אכילה אלא יאמרנה בדרך אמונה ובטחון.

כשאוכל הסימנים יש להקדים קודם פרי משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ורבים נהגו לברך תחילה על התפוח, ואם אינו רוצה לשנות המנהג הקדום לא יניח את הפירות שמשבעת המינים על השולחן עד אחר שיברך על התפוח (הגרשז"א הליכות שלמה פרק א כו, תמר"ה דבר הלכה שם).

עוד אפשר לומר כנתבאר (בהלכות ברכות) שאין צורך לשנות מסדר האכילה בכדי להקדים החביב או מין שבעה, ה"ה כיון שמנהג לאכול תחילה את התפוח כמו שכתב בכה"ח שמנה לאכול תפוח ראשון לסימן טוב לכן אין צריך להקדים התמר אע"פ שהוא ממין שבעה (ע"פ כה"ח תקסג יג).

אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא לעולם ירגיל למיכל בריש שתא קרא ורוביא (חוריות יב, ב).

נוהגים לאכול בליל ראש השנה מיני פירות ואוכלים הסימנים ואומרים על כל פרי "יהי רצון" משלו (טור או"ח תקפג – א).

והטעם: כיון שהוא תחילת שנה נוהגים לעשות לסימן טוב לאכול הדברים הרומזים לזה (חיי אדם קלמ, ומשנ"ב תקפג ס"ק ח).

טעם אחר: כדי להזכיר לאדם שהוא עומד בדין ביום זה ויתעורר לתשובה (אליה רבה תקפג בשם השל"ה).

טעם אחר: לפי שבר"ה אנו מבקשים על עניני מלכות שמים כשמתפללים "ובכן תן פחדך", "ותמלוך אתה לבדך", ועל עניני עולם הזה אנו מבקשים רק ברמז ע"י אכילת הסימנים (ספר התודעה ח"א).

רמז מהתורה לאכילת סימנים: דכתיב (שמות טו כה) "שם שם לו חוק ומשפט" ור"ה הוא יום המשפט וסמך ליה "וימתקו המים" ר"ל ביום המשפט יאכל דברים מתוקים וזה סימן טוב שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה (מהרי"ל הלכות ר"ה אות ז).

זמן אכילתם: יש שנהגו לאכול סימנים רק בליל א' דר"ה, **והטעם**: לפי שפירשו את דברי הגמרא בריש שתא שצריך לאכול סימנים רק בליל א' דר"ה.

יש שנהגו לאכול גם ביום ב' (שע"ת תקפג) **והטעם**: שפירשו בריש שתא היינו ב' לילי ר"ה (עיין מועדים וזמנים ח"א עמוד קו).

יש שנהגו לאכול גם ביום (שו"ע תקפג שע"ת שם, מט"א תקצו ד).

מנהגו של הגרשז"א לאכול בב' ימים דר"ה ונהג ביום ב' לומר היהי רצון בקיצור ובמהירות, **והטעם**: לפי שבגמרא מובא ענין זה ב' פעמים, בגמרא בהוריות נאמר להראות את הסימנים, ובגמ' בכריתות כתוב לאכול את הסימנים ולכן אמר שאפשר לקצר ביום ב' (ועלהו לא יבול ח"א ע' ר"ח).

אמירת שם ה' ביה"ר: נחלקו הפוסקים האם מזכירים שם באמירת ה"יהי רצון", המשנ"ב מביא את ה"יהי רצון עם שם ה'" (תקפג ס"ק א, בשם אבודרהם).

בכוונת הברכה: יכון לפטור בברכת העין וברכת האדמה גם המינים שיבוא אח"כ שברכתם העין והאדמה (הגרשו"א ה"ש פרק א יח).

תפוח בדבש: כסימן לשנה טובה ומבקשים "שיחדש עלינו שנה טובה ומתוקה" (טור תקפג א).

הטעם שאוכלים תפוחים, לפי שהשכינה נקראת תפוח כמו שכתוב "חקל תפוחין" ומבקשים שימתיק לנו את הדין על ידי (ט"ז תקפג ב).

טעם אחר: לפי שבתפוח יש ג' הנאות טעם, מראה, וריח, והוא סימן טוב לבקשת שפע הכללי שהוא בני, חי, ומוזני (בן איש חי נצבים אות ד עיין שם עוד טעמים).

טעם אחר: על פי הגמרא (שבת פר"ע) א"ר ב"ח מאי דכתיב (שהש"ר ב ג) "כתפוח בין עצי היער" מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע.

ואוכלים אותו עם דבש: ע"פ סוף הפסוק דכתיב "בצלו חמדתי ופריו מתוק לחכי" (זכרון יהודה ח"ב רלו).

דבש דבורים - הטעם שעדיף דבש דבורים [חי] לפי שהדבורים הם כמו נקמה לפי שעושים לפעמים נקמה כמו שמוכח מהפסוקים (תהילים קיח, יב) וכן מה שיוצא מהם הוא מתוק והוא סימן לדבר שיוצאים ממידת הדין למידת הרחמים, ודווקא דבש חי הוי סימן וראיה ממה שאנו מבקשים ומתפללים בר"ה בשביל חיים (לקט יושר הלכות ר"ה עמוד 124 ח).

רוביא וברתי: על רוביא אומר "שירבו זכויותינו", ועל ברתי אומר "שיברתו שונאינו", והוא על דרך שאנו מתפללים והאלילים כרות יברתון (ספר תורת אמת לר"ה דף ב ע"ב).

סילקא: אומר "יהי רצון מלפניך וכו' שישתלקו שונאינו"
תמר: אומר "יהי רצון מלפניך וכו' שייתמו שונאינו" (טור שם).

רימונים: אומר "יהי רצון מלפניך וכו' שירבו זכויותינו כרימון" (בית יוסף תקפג - א).

הטעם שמבקשים בן אף שאמרינן בגמרא (ברכות ז, א, סנהדרין לז) **על הפסוק** (שהש"ר ד א) **"כפלח הרימון רקתך" מאי רקתך אפילו ריקנים שבישראל מלאים מצות כרימון א"כ מה הרבותא הכא** (פרי חדש או"ח תקפג מטה יהודה תקפג).

שמה דאמרינן בגמרא שאפילו ריקנים שבישראל מלאים מצות כרימון בכל שנותיהם אמר אבל כאן מתפללים שבכל שנה ושנה ירבו זכויותיו כרימון א"כ פשו להו מפי (פרי חדש תקפג).

טעם אחר: אע"פ שכך נאמר כל אדם לעצמו אינו מחזיק בעצמו בכך ולכך מברך (מטה יהודה שם).

טעם אחר: אע"פ יש לו הרבה מצוות מ"מ אפשר שיש לו יותר עבירות מהמצוות, אבל בראש השנה שנקט לשון ריבוי ר"ל שיהיו הזכויות מרובין מהעונות ועל ידי כך נקרא צדיק גמור (מטה יהודה שם).

קרא: אומר "יהי רצון מלפניך וכו' שיקראו לפניך זכויותינו ותקדע רוע גזר דיננו".

ראש כבש, או ראש של דג: ואומר "יהי רצון מלפני... שנהיה לראש ולא לזנב", ואוכלים ראש של כבש, זכר לאילו של יצחק שהקריב אברהם אבינו, שנאמר (בראשית כב יג) "וישא אברהם את עיניו" וכו' (תשב"ץ קטן קיח, טור שם).

בהגהות אשר"י (ר"ה פ"א סימן ה) כתב למבול ראש הכבש בדבש.

דגים, ראש של דג: מברכים "יהי רצון מלפני... שנרבה ונפרה כדגים".
הטעם באכילת דגים, שלא ישלום עין הרע כדגים שאין הרע שולט עליהם. **טעם אחר:** לפי שהדגים אין להם גבינים ועיניהם פקוחות תמיד ומעוררים בזה עינא פקיאח דלעילא שרומז על רחמים (אלף המגן תקפג כג).

ריאה: יש האוכלים ריאה, **והטעם:** מפני שהיא קלה, **טעם אחר:** מפני שהיא מאירת עיניים (כל בו סד), ואומרים "יהי רצון שתהיה שנה קלה" (טור תקפג ב).

אתרוג: יש שנהגים לאכול אתרוג בליל ראש השנה (טור מביא גירסת אב"י בהורית ו, א).

והטעם: לפי שאדם הראשון חטא ביום ראש השנה, ויש דעות שאומרות שעין הדעת היה אתרוג, לכן אוכלים אותו בשביל לתקן החטא על ידי ברכה על האתרוג.

טעם אחר: כדי לבקש שנוכה לקיים מצוות אתרוג. ועוד מה אתרוג פרי הדר הוא כך אנו נהיה מהודרים במצוות.

טעם אחר: ע"פ הגמרא (ברכות זז.) הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו זכר לזה אוכלים אתרוג שהוא סימן טוב לראש השנה שנהיה הדורים (פרי יוסף את אחיו).

והטעם שאין אוכל כל דבר אם טוב הוא יהיה כנגד ישראל ואם הוא רע יהיה כנגד עכו"ם, הטור כתב הטעם בקרא מפני שממהר לגדול, ה"ז בשם ספר האגודה מיישב על רוביא וברתי כיון שהם גדלים מהר סימן טוב הוא (תקפג סק"א) בביאור הגר"א מוסיף דגדלי מהר וממתקי (שם ס"א).

טעם אחר: דווקא אלו הפירות שהם עצמם מתוקים, ואם יהיה פרי לא מתוק עם ברכה לשנה טובה לא יאכל אותו משום שאינו מתוק בעצם (אלף המגן תקפג כא).

מנהגים באכילה

אגוזים: יש הנוהגים שלא לאכול אגוזים בר"ה, **והטעם:** לפי ש עולה בגימטריא כמנין חטא (שו"ע תקפג – ב). דהיינו שלא יאכל חטא בר"ה יום שנדון על החטא (לבוש תקפג ס"ב).

יש שדחו טעם זה דהלא אגוז הוא גם בגימטריא טוב (הג"ה רש"י ישעיה יא ע"א עיין שם תירוץ).

טעם אחר: לפי שמרבה כוחו וניעו (ליחה) וזה עלול להפריע לעצמו ולאחרים התפילה, שהרי צריך להתפלל בכוונה, וכן שלא יפריע לשמוע התקיעות (מהרי"ל הלכות שופר ס"ב).

טעם אחר: אמרו חז"ל (עירובין מה) "אל גנת אגוז" (שהש"ר ו – יא) למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז אע"פ שמתגלגל במקום הטינופת אין תוכו נמאס אף ישראל אע"פ שמתגלגלים באומות העולם אין תוכן נמאס, וכיון שרומז על גליות לא מסמנא מילתא לאכול בר"ה, ועוד "אף גם זאת בארץ איביהם" (ויקרא כו מד) ר"ת אגוז, **אף גם זאת** (חת"ס תקפג א).

חמוצים: יש הנוהגים לא לאכול כל דבר חמוץ ומר בר"ה עד יו"כ (מט"א תקפג ג, משנ"ב תקפג ס"ק ה)

יש הנוהגים לאפות או לקנות חלות עגולות לר"ה

והטעם: לפי שהיא סגולה וסימן טוב לאריכות ימים, שמרומז בעגול שאין לו סוף (מנהג ישראל תורה אות א).

לטבול בדבש: יש הנוהגים לטבול המוציא בדבש (משנ"ב תקפג ג), עד שמחת תורה, **יש הנוהגים:** לטבול גם בדבש וגם במלח (קצה המטה תרה ס"ק לה בשם ספר בינה לעיתים).

ברכת שהחיינו ביום ב' של ר"ה: יש ספק האם ר"ה נחשב ליום אחד ארוך או שנחשב לב' ימים ככל יו"ט ולכן יש ספק האם מברכים שהחיינו בלילה השני של ר"ה או לא, ובכדי לצאת ידי הספק מניחים על השולחן פרי חדש או בגד חדש וכשמברכים שהחיינו מתכוונים גם על הפרי או הבגד החדש, וגם האשה תכוון בשעת הדלקת נרות בברכת שהחיינו על הפרי או על בגד החדש, ואולם גם אם לא השיגו פרי או בגד חדש אפשר לברך שהחיינו על עצם היום.

לימוד משניות: מנהג טוב ללמוד פרקי משניות של מסכת ראש השנה בסעודות החג והוא סגולה גדולה שיזכה ליום הדין (קיצור שולחן ערוך קכט ט, מט"א תקפג ד, אלף המגן שם כג).

מנהגי יום ראש השנה

תפילת ותיקין - יש הנוהגים לקום לתפילת ותיקין בר"ה, והטעם: לפי שאמרו חז"ל דג' שעות ראשונות של היום דן בהם הקב"ה את כל

העולם כולו ואם ישן אז מראה בעצמו כאילו אינו חושש עדיין שדנים אותו למעלה (אלף המגן תקפד א, מטה יהודה).

שינה בראש השנה

כתב הרמ"א (תקפג סע"ף ב) **נוהגים שלא לישן ביום ר"ה ומנהג נכון הוא,** ומקורו מהירושלמי דכתב דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה.

טעם אחר: לפי כשישן האדם נשמתו עולה למעלה ופן ואולי יתחייב בדין וישאר שם (נוהג כצאן יוסף). **טעם אחר:** משום שמעיקר הדין אין לישון כלל ביום כמבואר ברמ"א בסימן ד סמ"ז לכן על כל פנים יש לזהר בזה בראש השנה (נוהג כצאן יוסף).

האר"י כתב שאחר חצות מותר לישון, והטעם: לפי שכבר נתעורר המלאך למעלה על ידי התפילות והתקיעות (משנ"ב תקפג ס"ק ט), **הגר"ח קניבסקי מחדש** דמה שכתבו בירושלמי מאן דדמיך בראש שתא דמיך מזליא, דמיך הכוונה לשכב אבל אם מניח ראשו על ידיו על השולחן אין קפידא (והגית ימים נוראים תשע"א). ומי שהשינה ביום נצרכת לו כדי שיוכל לכוון בתפילה כראוי, אין לו לימנע ממנה וישן כצרכו (הליכות שלמה א: כד).

כל היושב בטל כישן דמי (משנ"ב תקפג ס"ק ט) ודבר זה שייך רק בגברים שצריכים ללמוד אבל בנשים שאינם מצוות ללמוד לא אומרים זאת ומותר להם לישיב בטל בראש השנה. (הליכות שלמה א, כד).

לקום קודם עלות השחר

לפי דברי הירושלמי שכתב דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזלא כתב באלף המגן (תקפד"ד ס"ק א) שצריך שיהיה שיתעורר אדם משנתו קודם עלות השחר

ולדינא כתב הגרש"א דאין צריך לקום קודם עלות השחר, דטעם הדבר בדברי הירושלמי שהישן ביום נראה שמזלזל בתוקף קדושת היום וטעם זה דווקא בהולך לישון, אבל זה שלא התעורר וממשיך בשנתו אין בזה זלזול (שלמי מועד פרק יב).

תשליך

נהגו לילך אחר מנחה לנהר או לבאר לומר הפסוק "ותשליך במצולות ים כל חטאתם" (שו"ע תקפג ב בשם מנהגים) **כמו כן אומרים הפסוקים "מי אל כמוך" "ותתן אמת ליעקב" כמבואר במחזורים.**

שם תשליך: תשליך על שם הפסוק (מיכה ז, יט) "ותשליך במצולות ים כל חטאתם" שבקמץ הפתיחה לתפילה זו.

זמן אמירתו: לאחר תפילת מנחה ביום א' של ראש השנה ואפשר לילך עד הלילה (סידור בית יעקב יעב"ץ).

מנהג החסידים: מנהג החסידים לאומרו ביום שלפני יו"ב כשאומרים בסליחות י"ג מידות [וכשמקדימים הסליחות של י"ג מידות מקדימים גם את אמירת התשליך], **והטעם:** שבחרו ביום זה מפני שאומרים בו י"ג מידות וגם פסוקי תשליך הם כנגד י"ג מידות (ליקוטי מהרי"ח סדר ראש השנה).

הטעם שאין הם אומרים אותו בר"ה

מפני שהיה קשה להם לעשותו ביו"ט מפני תשישות כוח לילך ברגליהם (ליקוטי מהרי"ח סדר ראש השנה).

טעם אחר: לפי שבב' ימים של ר"ה גמרו את התפילה כמעט כשפנה יום והיו צריכים לקיים סעודת יו"ט לכן קבעו לאומרו ביום שאומרים בו בסליחות י"ג מידות לפי שגם פסוקי התשליך מרומזים כנגד י"ג מידות (שער יששכר מאמר שובה ישראל).

הטעם שאומרים תשליך אחרי מנחה

לפי שבשעת מנחה חטא אדם הראשון כדאמרינן בסנהדרין (לח, א) בעשירי סרה ואז נתגבר בעולם הזה הקליפות בחטאו ולכן מנהג ישראל בר"ה בזמן החטא לילך לנהר ולעורר י"ג מילי דרחמים כי לולי כן ח"ו היה חרון אף ה' על אדם הראשון (יערות דבש ח"ב דרוש י).

טעם אחר: דידוע דמנחה נוסד על ידי יצחק, וביום א' דר"ה נעקד יצחק וכיון שתשליך אליבא דמהרי"ל יש בו זכר לעקידת יצחק לכן זמנה בתפילת מנחה שיצחק תקנה (ספר אורייתא תשליך).

טעם אחר: לפי שזמן מנחה היא המועלת ביותר לתפילה כמבואר ברכות (ו, ב) שאליהו לא נענה אלא בתפילת מנחה ולכן כשהגיע זמן מנחה מתפללים תחילה מנחה שהיא תדירה ולאחריה תשליך (שם).

מקום אמירת תשליך

והולכים אל הנהר, ובכתבים כתבו נהר או באר (שו"ע תקפג ב, משנ"ב שם ס"ק ח בשם האר"י ז"ל).

יש שנהגו שלא לילך לא לנהר ולא לבאר (מעשה רב אות כט). **והטעם:** לפי שלא מובא מנהג זה בקדמונים (הגר"ש דבילצקי).

במקום שאין נהרות ובארות

אומרים על שפת בורות, וה"ה על ידי בורות שנגמר המים או נתייבשו מכיון שטעם אמירת של התשליך הוא לרמוז בלבד בשם שמנער בגדיו ליד הבור כך יתנערו עונותיו מנשמתו ויושלכו לים העליון וטעם זה שייך אף אם נגמרו המים בבור (כף החיים תקפג ל).

בירושלים נהגו לומר ליד בור מים והיום שאין בורות יש שאומרים ליד מקווה של טבילת כלים.

אמירה על יד גיגית עם מים

דעת הגריש"א (הגר"מ גרוס תל תלפיות סב עמ' יב) שאין לאומרו אלא על ידי מים המחוברים לקרקע. **דעת הגר"ק** (סדר תשליך ומנהגיו עמוד מג) שאם אין נהר או מקוה יכול לומר על יד גיגית עם מים שיש בו דגים.

הטעם שאומרים ליד נהר

כדי להזכיר את זכות העקידה כי כשהלך אברהם אבינו לשחוט את יצחק בנו על גבי המזבח, עשה השמן נהר גדול בדרך לפניו וניסה לעכב את אברהם מקיום המצווה אמר אברהם "הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש" אז נער ה' בשמן ויבש הנהר וכדי להזכיר זכות העקידה אנו מתפללים ליד נהר (מדרש תנחומא פ' וירא).

טעם אחר: מפני שאנו ממליכים את הקב"ה והדרך היה למשוך את המלכים בנהר (כמבואר בכריתות ה, ב, והוריות יב, א) לרמוז שתמשיך מלכותו (אלף המגן תקצח ה).

ועוד על שם הפסוק (שמואל א, ז) "וישאבו מים וישפכו לפני ה'" ובת"י שם פירשו ישפכו לבהון בתיובתא כמ"א לפני ה', ופרש"י ז"ל סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכים (אלף המגן תקצח ה).

ועוד דבמצולות הים ניכר מעשה הבריאה ור"ה מן הדין שכל אחד יהרהר על בריאת העולם ועל הבורא מלך כל ארץ היושב ביום זה ופנקסי חיים ומתים לפניו

הטעם שאומרים תשליך במקום שיש בו דגים

לסימן טוב שנרבה ונפרה כדגים ושלל ישרות בנו עין הרע כדגים אלו שאין עין הרע שולט בהם (אלף המגן תקצח ס"ק ה).

טעם אחר: לפי שאנו משולים לדגים הללו שנאחזים במצודה כך אנו נאחזים בר"ה במצודת המות והדין, ומתוך כך נתעורר בתשובה (אלף המגן תקצח ס"ק ה).

טעם אחר: לפי שלדגים אין גבינים ועיניהם תמיד פקוחות כדי לעורר עיני פקחא דלעילא שרומז על רחמים גדולים (א"ר תקצו ג).

טעם אחר: לפי שדגים ר"ת י"ג מכילין דרחמים ולזכר זה הולכים למקום שיש דגים לפי שאומרים שם מי אל כמוך שרמזים על י"ג מידות (מעמי המנהגים עניני ר"ה בשם ספר בת רבים).

נוהגים לנער הבגדים אחרי אמירת תשליך, והטעם:

דהוא רמז בעלמא ליתן לב להשליך החטאים ולתקן דרכים מן היום הזה והלאה עד שיהיו בגדינו לבנים ונקיים מכל חטא (מט"א תקצח ד).

טעם אחר: כדי לנער הקליפות שנאחזים בנו ע"י עונותינו (א"ר תקצו בשם קיצור השל"ה וכן סידור השמים לשל"ה).

לנער בגד הציצית: יש שנהגו על פי האר"י לנער בגד הציצית דווקא (ליקוטי מהרי"ח סדר ראש השנה, עיין סידור השל"ה).

להערות והארות: לב ראב"ד 5 אלעד 052-7668608
לקבלת העלון במייל: lev17382@gmail.com